

Vydává federální ministerstvo financí ve spolupráci se Státní bankou československou ve vydavatelství *Economia*, a. s. Praha

© federální ministerstvo financí

Adresa redakce: Vinohradská 49,
120 74 Praha 2

Telefon: 253 018 nebo 2110, linka 361

Vedoucí redaktor: Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Publishers: Federal Ministry of Finance of CSFR in Cooperation with Czechoslovak State Bank in Publishing House *Economia*, Prague

© Federal Ministry of Finance of CSFR

Editor's Office: Vinohradská 49,

120 74 Prague 2, CSFR

Editor in Chief: Ivan Kočárník

OBSAH

Jan KLAK: K otázce zavedení daně z přidané hodnoty v čs. hospodářské soustavě 385

Jiří KINKOR: O neutralitě daní 396

Jiří BUREŠ: Devizový kurs, devalvace a ekonomická reforma 402

Jiří WEIGL: Světová banka, její finanční aktivity a možnosti spolupráce s Československem 409

Petr ZAHRADNÍK: Clo: historie, teorie, praxe 417

Interview

Jan ŠVEJNAR: Základní kameny čs. ekonomické transformace 428

Recenze

Aleš BULÍŘ: *Ekonomie monetarismu* (Milton Friedman) 431

Uprostřed čísla:

Frederic S. MISHKIN: *Ekonomie peněz, bankovníctví a finančních trhů* (na pokračování — část 12) ss. 393—412

Všechny bibliografické údaje včetně údajů o autorských právech jsou uvedeny u prvního pokračování v č. 1/91 tohoto časopisu.

Publikováno po dohodě s College, sekci vyd. HarperCollins Publishers.

CONTENTS

Jan KLAK: The Implementation of Value Added Tax in Czechoslovak Economic System 385

Jiří KINKOR: On the Neutrality of Taxation 396

Jiří BUREŠ: Exchange Rate, Devaluation and Economic Reform 402

Jiří WEIGL: World Bank, Its Financial Activities and Possibilities of Cooperation with Czechoslovakia 409

Petr ZAHRADNÍK: Duties: History, Theory, Practice 417

Interview

Jan ŠVEJNAR: Fundamental Elements of the Czechoslovak Economic Reform 428

Book Review

Aleš BULÍŘ: *Monetarist Economics* (Milton Friedman) 431

In the middle of this issue:

Frederic S. MISHKIN: *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets* (To Be Continued — Part XII) pp. 393—412

You can find all bibliographical data including particulars on copyright in part I of the series in No 1/91 of this journal.

Published by arrangement with College, a division of HarperCollins Publishers.

Redakční rada: ing. Belo Bosák, CSc., ing. Aleš Bulíř, ing. Václav Formánek, ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc., ing. Tomáš Ježek, CSc., ing. Milan Jurčeka, CSc., ing. Miroslav Kerouš, ing. Jaroslav Klopal, ing. Ivan Kočárník, CSc., ing. Jozef Kučerák, CSc., ing. Vratislav Kulhánek, ing. Kamil Mikulič, CSc., Vladimír Rudlovčák, CSc., ing. Stanislav Šourek, dr. ing. Dušan Trška, CSc., prof. ing. Miroslav Tuček, CSc., ing. Vladimír Valach, ing. Anton Vavro, CSc., ing. Jan Velek, doc. ing. Karol Vlachynský, CSc., ing. Jan Vrba, ing. Jaromír Zahradník

O neutralitě daní

Jiří KINKOR*

O neutralitě daní se diskutuje nejen v učebnicích a časopiseckých příspěvcích věnovaných veřejným financím, ale zejména v popularizačních diskusích. Cílem tohoto příspěvku je ukázat, co neutrální zdanění je, a srovnat některé analytické přístupy ke zkoumání daňové incidence. V rámci této stati se budeme pohybovat v modelu dlouhodobé kompetitivní rovnováhy.

Diskuse o neutralitě zdanění má smysl, jsou-li jejím účastníkům známy odpovědi na dvě základní otázky. Za prvé, jak neutrální zdanění definujeme, a za druhé, k čemu pojem neutrálního zdanění slouží. Definice neutrálního zdanění je ztělesněna v běžném učebnicovém konceptu „paušální daně“ (lump-sum tax). Tato daň je standardně definována jako daň předepisující závazek, jemuž se nelze legálně vyhnout (abstrahujeme od emigrace a úmrtí). Daňový poplatník tak není motivován k přesunu (substituci) svých aktivit do nezdaněných oblastí, protože ho to nezabaví daňového závazku. Každá daň má důchodový efekt a kromě paušální daně také substituční efekt.¹ Verbálně lze podmínku daňové neutrality vyjádřit velmi jednoduše: daň je neutrální, nemá-li substituční efekt.

Máme-li libovolné zboží X a libovolný výrobní faktor F , potom matematicky můžeme podmínku neutrality vyjádřit takto²: Daň je neutrální, pokud po jejím uvalení platí, že

$$\text{(pro každé } X, MC_X = p_X) \text{ a zároveň (pro každé } F, VMP_F = p_F)$$

Dnes je za jedinou daň, která teoreticky splňuje nároky spojené s principem neutrality, považována daň z hlavy (poll-tax), postihující všechny osoby s volebním právem³.

Snaha o neutralitu zdanění je normativním požadavkem, který vyjadřuje úsilí o minimalizaci zásahu státu do aktu individuální volby. Běžné daňové systémy představují deformaci individuální volby tím, že porušují podmínku neutrality, a tak způsobují substituční efekty. Efektivním dopadem daní na individuální volbu jednotlivce se zabývá teorie daňové incidence. Měřítkem neutrality, které tato teorie používá, je kon-

* Ing. Jiří Kinkor, pracovník Federálního ministerstva financí

Příspěvek byl předán redakci 1. 8. 1991.

¹ Důchodový a substituční efekt jsou známy z teorie spotřebitelské volby.

² MC označuje marginální náklady, VMP označuje hodnotu marginálního produktu. Oba termíny jsou standardními termíny mikroekonomické teorie. Cena je označena jako p .

³ Právě tato daň, ač je v daňové teorii pokládána za vzor neutrality, vyvolala politický odpor ve Velké Británii. Po nástupu nové vlády v roce 1990 byla daň zrušena.

cept paušální daně. Daň, která má vlastnosti paušální daně, totiž vyhovuje podmínce neutrality, ale ve skutečnosti neexistuje (viz pozn. 3).

Kvalita skutečných daní (pokud jde o neutralitu) se tedy měří tím, jak velký je substituční efekt. Čím větší je substituční efekt, tím méně je daň „neutrální“. Jak jsme uvedli, má jakákoliv daň důchodový efekt, který plyne ze skutečnosti, že platba daně představuje snížení nominálního důchodu daňového poplatníka. Tento efekt je či není relevantní v závislosti na tom, který typ incidenční analýzy zvolíme. Základní dva typy analýzy používané v daňové teorii jsou:

- diferenciální incidence (differential incidence),
- incidence při vyrovnaném rozpočtu (balanced-budget incidence).

Analýza diferenciální incidence, která v teorii naprosto převažuje, předpokládá, že zkoumaná daň nahrazuje daň jinou, a to tak, že celkový daňový výnos se nemění. Tato konstrukce umožňuje studovat jen substituční efekt daně a izolovat jej od důchodového efektu, protože ten je u obou daní stejný a nesouvisí s neutralitou, jak jsme ji výše definovali. Diferenciální incidence je jedinou relevantní metodou pro zkoumání neutrality.

Metodu incidence při vyrovnaném rozpočtu lze použít pro analýzu daně tehdy, pokud je o její výnos zvýšena výdajová stránka rozpočtu, takže rozpočet zůstává vyrovnaný. Tato metoda je výhodná tehdy, chceme-li zkoumat, jaký efekt bude mít uvalení „dodatečné“ daně na cenové relace v ekonomice v závislosti na tom, jak vláda s výnosem dodatečné daně naloží. Jde zřejmě o výjimečné případy, protože nové dodatečné daně většinou nepřibývají. Zpravidla analyzujeme daň, která nahradila jinou daň, což je úkol pro diferenciální metodu. Metodu incidence při vyrovnaném rozpočtu můžeme výhodně použít pro analýzu důchodového efektu daní, což nám zase diferenciální metoda nedovoluje. Důsledky důchodového efektu na chování jednotlivce, jakož i dopad na cenové relace budeme demonstrovat na paušální dani.

Model

Mějme dva druhy zboží, produkt A a B. Dále postulujeme jednotlivce s příjmem Y , který beze zbytku vydá za nákup zboží A a B. Ceny produktů označme p_A , resp. p_B , množství nakoupených produktů označme q_A , resp. q_B . Platí tedy, že

$$Y = p_A q_A + p_B q_B \quad (1)$$

což je standardní rovnice rozpočtového omezení (budget constraint) z teorie spotřebitelské volby. Důchodová elasticita poptávky po produktech A, B je definována jako

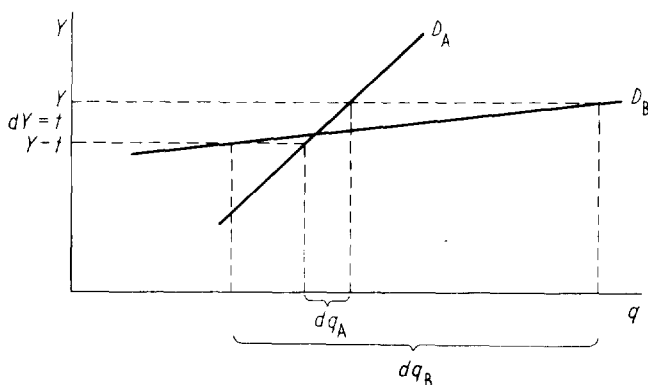
$$\eta_A^Y = \frac{dq_A}{dY} \cdot \frac{Y}{q_A} \quad \eta_B^Y = \frac{dq_B}{dY} \cdot \frac{Y}{q_B} \quad (2)$$

Předpokládejme, že důchodové elasticity poptávky po produktech nejsou stejné a že např.

$$0 < \eta_A^Y < \eta_B^Y \quad (3)$$

Předpoklad nerovnosti důchodových elasticit lze považovat za oprávněný. Pravděpodobnost, že by se elasticity obou produktů rovnaly, je mizivá. Rozdíl v elasticitě obou produktů ukazuje *graf č. 1*, který znázorňuje Engelovy křivky vztahující poptávku po zboží k výši příjmu.

Graf č. 1 Rozdíl v důchodové elasticitě (produkt A — neelastická poptávka, produkt B — elastická poptávka)

Z rovnice (3) dále vidíme, že oba produkty mají kladnou důchodovou elasticitu poptávky a jsou tedy „normální“ (v terminologii teorie poptávky). Rovněž tento předpoklad je realistický, neboť zcela převažující většina zboží skutečně tuto vlastnost má. Nyní uvalíme na našeho spotřebitele paušální daň. Ta způsobí spotřebiteli snížení jeho reálného příjmu Y . Označíme-li daňový závazek jako t , bude jeho příjem po zaplacení daně roven $Y-t$. Změny Y , q_A a q_B označíme dY , dq_A a dq_B , přičemž $dY < 0$, $dq_A < 0$ a $dq_B < 0$. Dále označme poměr výdajů za zboží A a za zboží B před zdaněním jako s a definujeme ho rovnicí

$$s = \frac{p_A q_A}{p_B q_B} \quad (4)$$

Poměr výdajů po zdanění označíme s_i a vyjádříme jako

$$s_i = \frac{p_A q_A + p_A dq_A}{p_B q_B + p_B dq_B} \quad (5)$$

Podari-li se nám dokázat, že poměr výdajů za oba produkty před zdaněním je jiný (v případě „normálních“ produktů vyšší) než poměr po zdanění, můžeme tvrdit, že jakákoliv daň za výše uvedených předpokladů mění chování spotřebitele, a tím i cenové relace. Je třeba tedy dokázat, že

$$s \neq s_i \quad (6)$$

Výrok (6) dokážeme nepřímo. Vyjděme z předpokladu, že

$$s = s_i \quad (7)$$

Rozepíšeme (7) podle (4) a (5) a dostáváme

$$\frac{p_A q_A}{p_B q_B} = \frac{p_A q_A + p_A dq_A}{p_B q_B + p_B dq_B} \quad (8)$$

a

$$\frac{q_A}{q_B} = \frac{q_A + dq_A}{q_B + dq_B}$$

tedy

$$q_A q_B + q_A dq_B = q_A q_B + q_B dq_A$$

a dále

$$q_A dq_B = q_B dq_A$$

či

$$\frac{q_A}{q_B} = \frac{dq_A}{dq_B} \quad (9)$$

Z definice (2) a předpokladu (3) však dostáváme, že

$$\frac{dq_A}{dY} \cdot \frac{Y}{q_A} = \eta_A^Y < \eta_B^Y = \frac{dq_B}{dY} \cdot \frac{Y}{q_B} \quad (10)$$

Protože platí $dY < 0$, $dq_A < 0$ a $dq_B < 0$, dostáváme úpravou (10)

$$\frac{dq_A}{dq_B} < \frac{q_A}{q_B} \quad (11)$$

což vyvrací rovnici (9). Neplatí-li (9), neplatí ani (7), z čehož plyne, že platí (6). Tím je nepřímý důkaz platnosti (6) proveden. Nahradíme-li nyní chybnou rovnici (9) správnou rovnicí (11) a provedeme zpětné odvození směrem k rovnici (8), dostáváme

$$s < s, \quad (12)$$

Z nerovnosti (12) vyplývá, že zdaněním se struktura výdajů spotřebitele posouvá směrem k produktům s relativně nižší důchodovou elasticitou poptávky, jak naznačuje i graf č. 1. Můžeme tedy říci, že již v koncepční rovině si nelze představit daň, která by neměnila ekonomické chování spotřebitelů⁴.

Nyní nás bude zajímat, jak se změna chování daňových poplatníků odráží v cenových relacích. Parciální rovnovážná analýza, kterou jsme právě provedli, pro zodpovězení této otázky nepostačuje. Daňová teorie v minulosti ukázala, že daňovou incidenci je nutné zkoumat v rámci modelu obecné rovnováhy, což nyní učiníme.

Pokusme se prozkoumat pokračování řetězu efektů, které uvalení daně způsobuje. Změna chování spotřebitelů se projevuje změnou struktury poptávky. Změna poptávky po daném produktu vyvolává růst či pokles ceny, přičemž míra růstu, resp. poklesu závisí na cenové elasticitě nabídky. Nový stav rovnováhy však není jen výsledkem chování spotřebitelů, nýbrž závisí samozřejmě také na chování vlády, která určitým způsobem použije výnos daně získaný od daňových poplatníků. Incidence při vyrovnaném rozpočtu, jak jsme uvedli, pracuje s novou daní jako zdrojem rozšíření současných výdajů při zachování rozpočtové bilance. Některé analýzy tohoto typu začínají tvrzením, že zkoumaná daň je z hlediska agregátní ekonomiky neutrální (resp. nemění cenové relace) za předpokladu, že struktura dodatečné vládní poptávky (jejímž zdrojem zkoumaná daň je) je přesně stejná jako struktura soukromé poptávky, takže pouhá změna nositele poptávky nemění cenové relace (viz např. [Buchanan 1960, ss. 159—160]). Toto tvrzení je mylné, resp. předpoklad, za kterého se cenové relace skutečně nezmění, je

⁴ Tento závěr je pravdivý, existuje-li alespoň jeden spotřebitel, pro kterého alespoň jedna dvojice zboží A, B splňuje podmínku $\eta_A^Y < \eta_B^Y$. Pravděpodobnost nesplnění této podmínky se — jak jsme uvedli výše — blíží nule.

chybně formulován. Představme si jednoduchý model se dvěma druhy zboží, A a B (viz *tabulka č. 1*):

Tabulka č. 1

poptávka po zboží	soukromá		vládní		celkem	
	A	B	A	B	A	B
před zdaněním	6	3	0	0	6	3
po zdanění (Buchanan)	5	1	2	1	7	2
po zdanění (správně)	5	1	1	2	6	3

Tabulka ukazuje, že před zdaněním byly produkty A a B poptávány jen soukromým sektorem, a to v proporci 2 : 1 (6 : 3). Naše předchozí parciální analýza ukázala, že po zdanění se struktura soukromé poptávky z důvodů odlišných elasticit mění. V tabulce se změnila na 5 : 1. Buchananova analýza vyžaduje, aby poptávka vládní měla stejnou proporcii jako soukromá. Ve své analýze však Buchanan neuvažuje, že by po zdanění mohla být struktura soukromé poptávky jiná než před zdaněním, a proto nemůže ani říkat, zda-li miní strukturu poptávky před, nebo po zdanění. Logika vyžaduje, abychom se odvolávali na strukturu poptávky před zdaněním. V tom případě Buchanan vyžaduje, aby vládní poptávka byla po zdanění 2 : 1. Součet vládní a soukromé poptávky má pak ale odlišnou strukturu než před zdaněním, což implikuje změnu cenových relací. Předpoklad pro zachování cenových relací musí být tedy jiný a lze jej formulovat takto: současné cenové relace budou po zdanění zachovány tehdy, pokud vláda poptává produkty v takové proporcii, že proporce celkové (soukromé a vládní) poptávky se zdaněním nezmění. Splnění tohoto předpokladu je nejen prakticky vysoce nepravděpodobné, ale dokonce odporuje i logice existence vlády (veřejného sektoru). Ten existuje právě proto, aby poptával jiné (agregátně) zboží a služby, resp. výrobní faktory, protože sám poskytuje jiné zboží a služby než soukromý sektor.⁵ Z tohoto pohledu lze splnění Buchananem uvedeného předpokladu považovat za vyloučené, a tudíž sama existence veřejného sektoru přímo implikuje odlišné cenové relace, než jaké by panovaly při jeho absenci.

Veřejný sektor tedy poptává zboží a služby, a tím zprostředkovaně i výrobní faktory, které by jinak byly použity v soukromém sektoru.⁶ Představme si ekonomiku pracující se dvěma výrobními faktory: kapitál a práce. Označme poměr, v jakém tyto faktory poptává soukromý sektor, jako R_p a poměr, v jakém je poptává veřejný sektor (v našem modelovém případě je celá poptávka veřejného sektoru tvořena použitím výnosu z nové daně), jako R_g . Definujme tyto poměry jako

$$R_p = \frac{K_p}{L_p} \quad \text{a} \quad R_g = \frac{K_g}{L_g}$$

⁵ To neznamená, že neexistují služby či zboží poskytované jak veřejným, tak soukromým sektorem. Příklady lze nalézt ve zdravotnictví či školství i jinde. Zcela převažující většinu kolektivních statků poskytovaných veřejným sektorem však individuální volbou v soukromém sektoru smysluplně poptávat nelze.

⁶ Veřejný sektor zřejmě poptává výrobní faktory i přímo, nezprostředkovaně. Typickým případem je práce, kterou veřejný sektor nakupuje přímo od každého svého zaměstnance.

kde K je celkový počet jednotek kapitálu a L je počet jednotek práce poptávaných daným sektorem. Je-li $R_p < R_g$, lze po zdanění očekávat relativní zvýšení poptávky po kapitálu, a tedy i jeho ceny (úroku), resp. relativní snížení poptávky po práci, a tedy i pokles její ceny (mzdy). V případě, že $R_p > R_g$, bude efekt opačný. Jak se změní cenové relace? V situaci, kdy $R_p < R_g$, se budou ceny zboží a služeb intenzivně využívajících kapitál relativně zvyšovat, kdežto ceny zboží a služeb intenzivně využívajících práci se budou relativně snižovat.⁷ V případě $R_p > R_g$ je tomu naopak.

To, že důchodový efekt daně se vždy promítá do změny cenových relací, je logické. V nejobecnějším smyslu není daň břemenem, nýbrž „zvláštním“ druhem poptávky. Zvláštním v tom smyslu, že jejím předmětem není soukromý, ale veřejný statek. Právě z této obecné roviny je třeba její důchodový efekt analyzovat. Jestliže v obecné teorii nepožadujeme, aby poptávka po určitém zboží v rámci soukromého sektoru neměnila cenové relace, což by zřejmě vyvrátilo celou ekonomickou teorii, není důvod, abychom to požadovali od daně, když jsme veřejný sektor vytvořili jen a jen proto, aby kolektivně poptával. Jestliže např. poptávka po sportovních dresích v soukromém sektoru samozřejmě mění cenové relace, které by existovaly při její absenci, jaký je důvod požadovat, aby poptávka (hrazená z daní) např. po policejních uniformách cenové relace neměnila? Daně jsou běžně označovány za břemeno soukromého sektoru. Z hlediska individualistického proudu veřejných financí je jediným udržitelným argumentem pro to, abychom daně nazývali břemenem, skutečnost, že v reálném světě se jejich výše více či méně odchyluje od individuálních marginálních užiteků ze statků, které prostřednictvím výběru daní kolektivně poptáváme.

Důležité je si uvědomit, že důchodový efekt, který jsme zkoumali, nemá nic společného s neutralitou daně. Tu, jak jsme zdůraznili, je nutné zkoumat v rámci diferenciální incidence.

Závěr

Tento článek se zaměřil na diskusi substitučního a důchodového efektu daní. Zdůraznili jsme rozdíl mezi oběma efekty, pokud jde o jejich souvislost s neutralitou daní. Neutralita je zkoumána jako míra substitučního efektu, důchodový efekt není v této analýze relevantní. Jako ideál neutrality byl zmíněn koncept paušální daně, který hraje důležitou roli v diferenciální incidenční metodě. Značná pozornost byla také věnována důchodovému efektu daní, pro jehož zkoumání byl zvolen rámeček vyrovnaného rozpočtu. Ukázali jsme, že jakákoliv daň mění chování jednotlivce, stejně tak jako cenové relace.

LITERATURA

ATKINSON, B. A.—STIGLITZ, J. E.: Lectures on Public Economics. New York, McGraw-Hill 1986.

BUCHANAN, J. M.: Fiscal Theory and Political Economy. Chapel Hill. University of North Carolina Press 1960.

⁷ Kapitálově a pracovní intenzivní zboží se definuje takto: vyžaduje-li výroba zboží A, resp. B výrobní faktory v poměru K_A/L_A , resp. K_B/L_B , potom platí-li $K_A/L_A > K_B/L_B$, označíme produkt A za kapitálově a produkt B za pracovní intenzivní.

- BUCHANAN, J. M.—FLOWERS, M. R.: *The Public Finances*. 6. vyd. Homewood, Ill., Irwin 1987.
- MANSFIELD, E.: *Microeconomics-Theory and Applications*. 7. vyd. New York, Norton & Co. 1991.
- MUSGRAVE, R. A.—MUSGRAVE, P. B.: *Public Finance in Theory and Practice*. 5. vyd. New York. McGraw-Hill 1989.
- ROSEN, H. S.: *Public Finance*. 2. vyd. Homewood, Ill., Irwin 1988.
- WICKSELL, K.: *A New Principle of Just Taxation*, In: Musgrave, R. A.—Peacock, A. T. (ed.): *Classics in the Theory of Public Finance*, London, Macmillan 1958.

SUMMARY

On the Neutrality of Taxation

This paper is focused on the discussion of the substitution and income effects of taxation. A distinction between the two effects is emphasized to show the connection between the substitution effect and the concept of neutrality of taxation. An important concept of the lump-sum tax is presented as a benchmark of neutrality. Also, arguments are developed to show that—in an appropriate framework of the balanced-budget incidence—any tax changes individual behavior as well as relative prices.

DT: 336.748, 336.748.22 (437)

Devizový kurs, devalvace a ekonomická reforma

Jiří BUREŠ*

Úvod

Devizový kurs hraje při volbě konkrétní makroekonomické strategie jako východiska pro hospodářskou politiku rozhodující úlohu. Přestože již byl přijat scénář ekonomické reformy, stále přetrvávají diskuse ne o cíli reformy — nastolení prosperující tržní ekonomiky —, ale o časování, sekvencích a „dávkování“ jednotlivých jejích kroků, kde do popředí vystupuje diskuse o devizovém kursu a jeho devalvaci.

Reforma čs. ekonomiky má mnoho základních rysů makroekonomických politik, které byly uplatňovány v mnoha zemích, zvláště tzv. třetího světa, jako tzv. „adjustment program“ (adaptační program) na doporučení Mezinárodního měnového fondu

* Dr. Jiří Bureš, CSc., pracovník Ekonomického ústavu ČSAV
Příspěvek byl předán redakci 8. 4. 1991.